

Rättsligt ställningstagande

Om avgifter inom yrkeshögskolan

Detta ställningstagande omfattar Myndigheten för yrkeshögskolans syn på avgifter inom yrkeshögskolan. Ställningstagandet omfattar anordnares möjlighet att ta ut avgifter, när avgifter inte får tas ut och när vissa avgifter eller kostnader belastar den som avser att studera eller studerar. Ställningstagandet omfattar kostnader som kan uppkomma efter att utbildningen har avslutats.

Utbildning inom yrkeshögskolan för vilken utbildningsanordnaren får statsbidrag ska som utgångspunkt vara avgiftsfri för de studerande och utbildningsanordnarens möjligheter att ta ut avgifter, eller belasta de studerande med andra kostnader för utbildningen, är starkt begränsade. Denna syn har sin bakgrund i att offentligfinansierad utbildning ska vara tillgänglig för alla och att ekonomiska förutsättningar inte ska styra en persons möjligheter att studera inom yrkeshögskolan.

Den bärande principen för avgifter inom yrkeshögskolan är att det alltid ska finnas en avgiftsfri väg för en studerande. Så länge det är möjligt för de studerande att genomgå utbildningen utan att påföras kostnader finns det inget hinder för anordnare att exempelvis sälja utrustning eller material till de studerande.

Kurslitteratur och skrivmaterial anses inte vara en avgift eller otillåten kostnad och enstaka avgiftsbelagda inslag kan få förekomma, Avgiften får endast uppgå till ett obetydligt belopp. I övrigt ska kostnader som är förknippade med utbildningen bekostas av utbildningsanordnaren.

För vissa yrken finns det krav på certifieringar eller liknande. Kostnader som hänger samman med möjligheten att kunna utöva yrket efter en YH-utbildning får anses vara personliga och får betalas av den enskilde. Det bör framgå av anordnarens information att det kan tillkomma krav efter det att utbildningen är klar.

1.1 Bestämmelse

9 § lagen (2009:128) om yrkeshögskolan (YHL)

1.2 Bakgrund

Förekomsten av avgifter och andra kostnader förknippade med offentligfinansierad utbildning har behandlats inom de flesta utbildningsformer. Inom grund- och gymnasieskolan har frågor som om eleverna ska förväntas ha med egen frukt eller ha tillgång till en egen miniräknare prövats.¹ Exempel på frågor som har behandlats inom högskolan är glaskrossningsavgifter vid laborationer och huruvida psykologstudenter ska bekosta den obligatoriska egenerapin.²

En mer omfattande kartläggning av avgifter inom högskolan gjordes av Högskoleverket 1996³ respektive 2003.⁴ Rapporterna är inte uttömmande, men slår fast att det är önskvärt att lärosätet så långt möjligt försöker minimera studentens kostnader för utbildningen, inte minst med hänsyn till att studenterna ofta har en begränsad ekonomi. En studerande som påförs en oväntad eller hög avgift eller kostnad kan i många fall ha svårt att betala denna, vilket kan leda till att den studerande tvingas avbryta sina studier.

¹ Jfr. 10 kap. 10 § resp. 15 kap. 17 § skollagen som anger att utbildningarna skall vara avgiftsfria.

² Tidigare fanns en reglering i 1 kap. 10 § högskoleförordningen (1993:100) gällande högskolornas avgiftsfrihet. Numer regleras frågan enbart av avgiftsförordningen (1992:191)

³ <https://www.uka.se/download/18.12f25798156a345894e2bbf/1487841904486/9603R.pdf>

⁴ https://www.uka.se/download/18.12f25798156a345894e2994/1487841894189/2003-12-16_kostnader.pdf

För utbildningar inom yrkeshögskolan gäller samma synsätt. Myndigheten har under åren utvecklat en relativt strikt praxis för hur regelverket ska tillämpas. För vissa utbildningar har dock bedömningen varit mer generös, vilket sannolikt gett konsekvenser vid både rekrytering till och vid genomförandet av utbildningarna.

1.3 Syfte och avgränsningar

Yrkeshögskolan har förändrats över tid och likaså synen på vad som är en otillåten avgift. Till exempel anses det numera vara rimligt att förvänta sig att en studerande har tillgång till en dator med internetanslutning vilket inte var lika vanligt när bestämmelserna arbetades fram. En central frågeställning är när det rör sig om en *otillåten avgift i en yrkeshögskoleutbildning*. Detta rättsliga ställningstagande syftar till att redogöra för gällande rättsläge och de bedömningar som myndigheten gjort inom ramen för tillsyn.

För utbildningar som *inte* beviljats statsbidrag eller särskilda medel får ta ut studerandeavgifter. Dessa utbildningar behandlas inte i detta ställningstagande, men avgifterna för dessa utbildningar ska vara skäliga med hänsyn till de kostnader som anordnaren har.⁵ Myndigheten avgör om avgiften anses vara skälig eller inte.

2 Rättsläge

2.1 9 § YHL

Avgifter inom offentlig verksamhet styrs ytterst av 9 kap. 1 § regeringsformen vilken stadgar att det är riksdagen som beslutar om skatter och avgifter till staten samt om statens budget.

Av 9 § YHL framgår att utbildning inom yrkeshögskolan, för vilken utbildningsanordnaren får statsbidrag eller särskilda medel för enligt 8 §, ska vara avgiftsfri för de studerande. Enstaka avgifter får tas ut av de studerande men avgiften ska vara skälig.

Skälen till bestämmelsen utvecklas i förarbetena⁶ där det slås fast att i princip all offentlig utbildning är avgiftsfri i Sverige och att all utbildning inom yrkeshögskolan får offentlig karaktär genom att de omfattas av den statliga kvalitetssäkringen och huvudsakligen finansieras genom statligt stöd.

Bestämmelsen behöver läsas i ljuset av att utbildning inom yrkeshögskolan ska vara öppen för alla behöriga sökande och huvudregeln är att vissa ekonomiska förutsättningar inte ska vara en förutsättning för att kunna studera vid en utbildning inom yrkeshögskolan.

Av 9 § YHL framgår vidare att enstaka inslag som de studerande får betala ett obetydligt belopp för får dock förekomma.

Någon ytterligare precisering av vad som anses vara ett *enstaka inslag* eller *obetydligt belopp* görs inte i förarbetena. Myndigheten har med utgångspunkt i förarbetet utvecklat en praxis som innebär att enstaka avgiftsinslag ska avse en särskild händelse. Som exempel kan nämnas ett besök på ett museum eller en bussbiljett till ett studiebesök på annan ort. Avseende begreppet obetydligt belopp utgår bedömningen från den som ska betala beloppet.

Av 9 § YHL framgår att utbildningsanordnaren får bestämma att böcker och andra lärverktyg som varje studerande har för eget bruk och får behålla som sin egendom, antingen ska anskaffas av de studerande själva eller erbjudas mot en avgift som högst motsvarar utbildningsanordnarens anskaffningskostnader. Lärverktyg som används i utbildningen ska i övrigt tillhandahållas utan kostnad för de studerande.

⁵ Jfr. 9 § st. 3 YHL

⁶ Yrkeshögskolan, prop. 2008/09:68 s. 27 f.

Myndigheten har i flera tillsynsbeslut tagit ställning till vad som är att anse som ett lärverktyg och i vilken grad de studerande kan förväntas anskaffa dessa själva. Det är inte möjligt att dra generella och entydiga slutsatser av dessa beslut eftersom utbildningar inom yrkeshögskolan är av olika karaktär och det kan vara stora skillnader på vilken typ av utrustning eller lärverktyg som utbildningarna kräver. Det är emellertid klarlagt att en utbildningsanordnare måste ha beredskap att låna ut sådana lärverktyg till en studerande som saknar egna.

2.2 Bärande principer

2.2.1 En avgiftsfri väg

En bärande princip i synen på avgifter inom yrkeshögskolan är att det alltid ska finnas *en avgiftsfri väg* för de studerande. En avgiftsfri väg innebär att var och en som blivit antagen till en utbildning inom yrkeshögskolan ska kunna genomgå utbildningen och ges möjlighet att uppnå alla utbildningens mål utan att lastas med några kostnader utöver den kurslitteratur och skrivmaterial som utbildningen kräver samt eventuella resor till och från utbildningsanordnarens lokalisering, samt en närliggande LIA-plats.

Oavsett principen om en avgiftsfri utbildning står det den studerande fritt att exempelvis köpa sådant material som hen kan ha användning för inom utbildningen, bekosta genomförandet av en LIA-kurs utomlands eller bekosta dyrare material eller råvaror än det material som utbildningsanordnaren tillhandahåller.

2.2.2 Frivilliga kostnader

Utbildningsanordnare erbjuder ibland studiematerial så som kompendier, råvaror, programvaror eller verktyg som de studerande har möjlighet att köpa. I dessa fall har myndigheten bedömt att det kan gynna de studerande eftersom anordnaren ofta kan göra inköp till ett lägre pris. I en sådan situation är det dock viktigt att det tydligt framgår att det rör sig om ett erbjudande till de studerande och att det inte finns något krav på att den studerande köper något av utbildningsanordnaren.

Det förekommer också tillfällen då utbildningsanordnare erbjuder de studerande möjlighet att besöka mässor, branschdagar eller liknande aktiviteter och som kan innebära en kostnad för de studerande. I dessa fall är behovet anordnaren bedöma om aktiviteten sker inom ramen för utbildningen eller inte. Om studieresan eller seminariet är ett obligatoriskt moment för att bli godkänd på en kurs och medför kostnader måste anordnaren antingen bekosta besöket, eller kunna erbjuda motsvarande kursinnehåll på ett annat sätt.

Slutsatsen är att obligatoriska studieresor ska bekostas av anordnaren, men att studieresor som sker på frivillig basis kan bekostas av den studerande.

3 Myndigheten för yrkeshögskolans bedömningar

3.1 Avgiftsfrihet under tillträdesprocessen

3.1.1 Behörighet

Enligt 3 kap. 3 § förordningen (2009:130) om yrkeshögskolan (YHF) ska de behörighetskrav som ställs vara nödvändiga för att de sökande ska kunna tillgodogöra sig utbildningen. Anordnaren får enligt bestämmelserna inte använda behörighetskrav av andra skäl. Fastställda behörighetskrav ska framgå av utbildningsplanen och den som söker till en utbildning ska uppfylla dessa krav för att gå vidare i antagningsprocessen.

Tillträdesprocessen till en yrkeshögskoleutbildning kan medföra kostnader för den sökande. Inom vissa utbildningar är det vanligt att utbildningsanordnare kräver att den

sökande genomför särskilda tester eller ger in intyg eller andra dokument för att kunna bli antagen till utbildningen. I dessa fall får den sökande själv bära kostnaderna för att bli behörig till utbildningen. Vill anordnaren bekosta eller subventionera eventuella behörighetstester finns det inga hinder för det.

Att anordnaren kan ställa upp behörighetskrav som den studerande behöver uppfylla innan antagning är rimligt. En anordnare kan kräva att en trafikläraraspirant ska ha körkort eller att en sökande till trafikflygare eller vindkraftstekniker ska ha genomgått nödvändiga medicinska tester.

Vissa anordnare har beslutat att ta ut ansökningsavgifter. Som skäl för att ta ut avgifter har man uppgett att avgiften varit tänkt att täcka kostnaderna för själva ansökningsprocessen, i andra fall för att säkerställa att de sökande är seriösa. Myndighetens bedömning är att sådana avgifter strider mot 15 § YHL och har i flera tillsynsärenden riktat kritik mot anordnare som har tagit ut sådana avgifter.

3.1.2 Urval

Om ett urval ska göras bland de sökande blir frågan om otillåtna avgifter mer komplex eftersom vissa utbildningar har kostsamma urvalsprov. Proven är ibland knutna till ett behörighetsprov där en sökande behöver uppnå en viss nivå för att vara behörig och därefter rangordnas efter resultatet. I dessa fall gäller de principer som framgår under punkten Behörighet.

Om urvalsprov genomförs utöver en eventuell behörighetsprövning får de inte innebära en kostnad för de sökande.

Av 17 § YHL framgår att ett *urval ska göras om en utbildning har fler sökande än antalet platser* och av 3 kap. 6 § YHF framgår att en av urvalsgrunderna kan vara ett *särskilt prov*. Av 15 § YHL framgår att en utbildning inom yrkeshögskolan ska vara *öppen för alla behöriga sökande*. Myndighetens tolkning är att eventuella kostnader förknippade med urvalet är förbjudna eftersom de skulle utestänga behöriga sökande som saknar möjlighet att betala för ett urvalsprov.

3.2 Avgiftsfrihet under utbildningen

3.2.1 Kurslitteratur

De kostnader som uppstår under utbildningstiden ska som tidigare konstaterats i huvudsak bekostas av utbildningsanordnaren, med undantag för nödvändig kurslitteratur. Myndighetens bedömning är att en anordnare inte får ställa upp krav på att de studerande ska ha tillgång till oproportionerligt dyr eller svårtillgänglig litteratur. De studerande kan inte heller åläggas att köpa litteraturen. De studerande ansvarar dock själva för att ha tillgång till den litteratur som är nödvändig, exempelvis genom att låna litteraturen på ett bibliotek.

Litteratur som endast kan erhållas genom utbildningsanordnaren ska finnas att låna för den som inte väljer att köpa eget exemplar.

3.2.2 Lärverktyg

Myndigheten har vid flera tillfällen riktat kritik mot anordnare som krävt att de studerande ska införskaffa lärverktyg i de fall som anordnaren tolkat begreppet för brett. Flera utbildningar inom yrkeshögskolan kräver omfattande utrustning som är kostsam att införskaffa och myndigheten har bedömt att det inte går att ställa krav på att de studerande själv ska bekosta sådana lärverktyg själva. För vissa utbildningar kan den nödvändiga utrustningen uppgå till femsiffriga belopp per studerande. Exempel på utbildningar som kräver dyra utrustningar är urmakare, anläggningsdykare och hovslagare. I dessa fall har myndigheten bedömt att det inte är rimligt att de studerande ska bekosta utrustningen för att kunna genomgå utbildningen. Även om vissa studerande

har varit redo att skaffa utrustning, som de senare kan nyttja i sitt arbetsliv, har myndigheten bedömt att anordnaren ska ha beredskap att kunna låna ut utrustning. Den utrustning som lånas ut ska ge den studerande förutsättningar att nå målen i utbildningen.

3.2.3 Resor

De resor som sker med anledning av utbildningar inom yrkeshögskolan kan delas in i flera kategorier. Studerande förväntas själva bekosta resor till och från utbildningsanordnarens lokalisering samt sin LIA. Avståndet till en LIA-plats kan variera och om det är anordnaren som har ordnat LIA-plats till den studerande bör inte avståndet vara längre till LIA-platsen än ett normalt dagpendlingsavstånd från utbildningens lokalisering om inget annat överenskommit med den studerande.

Studerande som läser på en distansutbildning förväntas bekosta resor till planerade närträffar. Antalet närträffar ska vara känt på förhand och framgå av den utbildningsplan som gäller för utbildningen. Om närträffarna kommer genomföras på olika orter behöver detta också vara känt för de sökande om de förväntas bekosta resorna.

Om det förekommer gemensamma studieresor inom utbildningen kan kostnaden bäras av de studerande om det rör sig om ett obetydligt belopp. Rör det sig om mer kostsamma resor behöver anordnaren bära kostnaden, om resan är en förutsättning för att nå kursens eller utbildningens mål.

3.2.4 Hälsoundersökningar / Vaccinationer

Inom flera utbildningar inom yrkeshögskolan finns krav på att de studerande ska uppfylla vissa hälsokrav och regelbundna hälsoundersökningar. Det förekommer också att studerande behöver vaccinera sig för att kunna praktisera på olika vårdinrättningar och sjukhus. I båda fallen finns exempel på att anordnaren bekostar tester och vaccinationer medan studerande hos andra anordnare får bekosta testerna och vaccinationerna privat. Gällande hälsoundersökningar är dessa i regel obligatoriska för alla studerande vid utbildningen medan vaccinationskraven ibland kan variera beroende på var den studerande vill genomföra LIA. Myndighetens bedömning är att medicinska undersökningar eller vaccinationer som genomförs under utbildningen ska bekostas av utbildningsanordnaren om de är nödvändiga för att kunna genomföra utbildningen.

3.2.5 Skyddsutrustning

Vissa utbildningar inom yrkeshögskolan kräver att de studerande har skyddsutrustning när det är nödvändigt. I dessa fall är det alltid utbildningsanordnaren som ansvarar för att de studerande har den skyddsutrustning som behövs. Många av utbildningarna inom bygg- och tillverkningsindustri har krav på nödvändig skyddsutrustning så som hjälm, skyddsskor och handskar. Utrustningen ska tillhandahållas av anordnaren eller LIA-platsen. Inom andra utbildningsområden har utrustningen mer personlig karaktär och inom utbildningarna biodlare, arborist och anläggningsdykare har de studerande i högre grad förväntats skaffa egen skyddsutrustning.

Myndighetens bedömning är att de studerande kostnadsfritt ska ges tillgång till nödvändig skyddsutrustning. Detta kan ske genom att det finns skyddsutrustning att låna för alla studerande som inte väljer att skaffa egen. Den utrustningen som finns att låna ska fylla de säkerhetskrav som ställs för uppgiften.

3.2.6 Förbrukningsmaterial och råvaror

Flera av utbildningarna inom yrkeshögskolan kräver förbrukningsmaterial eller råvaror av olika slag. Inom vårdområdet behövs tillgång till sjukvårdsmaterial och inom de grafiska utbildningarna krävs exempelvis särskilt papper och kompositmaterial till 3D-skrivare. Inom vissa utbildningar används särskilt kostsamma råvaror och några exempel är sadelmakarnas skinn, guldsmedernas metaller och anläggningsdykarnas svetspinnar.

Inom andra utbildningar används fordon av olika slag och bränslet till dessa kan utgöra en kostnad.

När det gäller råvaror har myndigheten bedömt att utbildningsanordnaren inte kan förväntas ge de studerande obegränsad tillgång till material eller råvaror, men att de studerande utan kostnad måste ges tillräckligt material för att *nå utbildningens mål*.

3.2.7 Certifikat

Allt fler utbildningar inom yrkeshögskolan leder till yrken som kräver att den studerande certifieras för att kunna utöva yrket. Certifieringar kan delas upp i två kategorier. Den ena kategorin är certifikat som den studerande behöver för att kunna genomföra utbildningen. Kostnaderna för en sådan certifiering ska som regel bäras av anordnaren. Den andra typen är certifieringar som inte behövs under själva utbildningen, men är ett krav för att kunna utöva yrket efter utbildningen.

En central fråga är om den certifiering som krävs för att kunna utöva yrket efter utbildningen kan ses som en del av utbildningen.

Flera IT-utbildningar inom yrkeshögskolan har ett innehåll som innebär att de studerande ska behärska en särskild mjuk- eller hårdvara. Denna kompetens erhålls i utbildningen, men för de som studerande ska kunna etablera sig på arbetsmarknaden krävs certifikat från företaget som tillverkat produkten. I vissa fall kan en utbildningsledare eller lärare ha en anknytning till det certifierande företaget och erbjuda certifikat till ett reducerat pris.

Ett annat exempel är utbildning till certifierad svetsare där utbildningen ger dig nödvändiga kunskaper medan de certifikat som krävs för att nå en progression i sitt yrke behöver bekostas av den studerande.

Myndighetens bedömning är att kostnaden för certifiering som måste ske inom utbildningen ska bekostas av utbildningsanordnaren.

För yrken som regleras i olika specialförfattningar ställs ofta krav som bland annat kan innebära prov och krav på att ansöka om olika former av tillstånd för att öva yrket. Det är i dessa fall endast den som vill utöva yrket som kan genomföra prov och ansöka om tillstånd hos den aktuella myndigheten. Kostnaden för tillstånd och liknande får bäras av den som vill utöva yrket och för dessa utbildningar behöver anordnaren tydligt upplysa de som söker till utbildning vilka förutsättningar som gäller för att kunna utöva yrket.

Ett särfall inträder när examensarbetet i en utbildning sammanfaller med till exempel arbetsprovet för ett gesällbrev. Om examensarbetet betygsätts efter en bedömning inom utbildningen, kan inte gesällbrevet tolkas som ett krav i utbildningen och ligger därmed utanför. Om kravet för betyg på kursen examensarbete däremot är ett av branschen godkänt och därmed externt bedömt arbetsprov, bör gesällbrevet ingå i utbildningen. Den som vill ansöka om ett gesällbrev efter avslutad utbildning får själv bekosta en sådan ansökan.

3.2.8 Datorer med tillbehör

Datorer med vanliga program för exempelvis ordbehandling bedöms numera vara ett sådant lärverktyg som de studerande förväntas ha privat tillgång till. Om det är fråga om datorer med särskilt hög prestanda eller dyra och mindre vanliga programvaror ska anordnaren kunna låna ut sådana datorer till de studerande.

3.2.9 Utbildningsadministrativa kostnader

Vissa anordnare har tagit ut en avgift av de studerande för att täcka kostnader för exempelvis passerkort, nycklar eller kopieringskort. Myndighetens bedömning är att sådana avgifter inte är tillåtna.

3.3 Avgifter efter utbildningens genomförande

Efter att en utbildning avslutats har frågan om avgifter aktualiserats i anmälningsärenden från studerande. En fråga har varit om anordnaren har rätt att ta ut en avgift för ett examensbevis efter att utbildningen inte längre ingår i yrkeshögskolan. En annan fråga har varit om en studerande, som har förbrukat de ordinarie provtillfällen som ges i utbildningen själv kan bekosta ett omprov för att uppfylla kraven för examen för att senare kunna tillgodoräkna sig resultatet inom en annan utbildning.

För utbildningar som inte längre ingår i yrkeshögskolan kan inte regelverket tillämpas. Frågan har därför fått lösas mellan anordnaren och den studerande.